

learning needs, use modern approaches to assessment, be creative in the choice of teaching methods and create conditions for full development of the personality.

Key words: *assessment, control, evaluation, assessment activity, control-assessment activity, primary school teacher, New Ukrainian school.*

УДК 378.147:373.3.011.3-051

Ірина Дорож

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID 0000-0003-4792-7025

Анатолій Ковальчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID 0000-0003-0425-0456

Наталія Третяк

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
ORCID ID 0000-0001-7421-7438
DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/390-404

ОБРАЗОТВОРЧА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ЛАНКИ ОСВІТИ ЯК СФЕРА СВІТОГЛЯДНОГО САМОВИРАЖЕННЯ

У статті інтегровано поняття «світоглядна культура майбутнього вчителя» як елемент його педагогічної компетентності, який дозволяє здійснювати аналіз зовнішніх установок, норм, цінностей. Окреслено поняття світоглядної культури особистості; розглянуто значущість світоглядної культури як складової професійної компетентності майбутніх учителів початкової ланки освіти; визначено роль образотворчої діяльності для виховання світоглядної культури майбутніх учителів початкової ланки та їх вплив на становлення професійної підготовки фахівців. На основі аналізу науково-педагогічної літератури з'ясована виняткова роль образотворчої діяльності в духовному житті особистості, становленні й розвитку її загальнолюдських та професійних цінностей.

Ключові слова: *світоглядна культура, світоглядне самовираження, професійна компетентність, освітня галузь «Мистецтво», учитель початкової ланки освіти, образотворча діяльність, рефлексія.*

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство потребує покоління з оновленими поглядами на світ та місце людини в ньому, спрямованої на відродження національної культури на якісно новому духовному рівні. Виховання молоді як інтелектуального майбутнього української нації потребує врахування культурологічних підходів, які можуть забезпечити формування національної духовності, зорієнтованої на збереження і примноження культурної спадщини українського народу.

У процесі діяльності людина розкриває власну духовну культуру як культуру практичного освоєння та перетворення світу. Принципом її дій, учинків, поведінки, регулятором діяльності виступає світогляд. Тому, важливого значення набуває виховання світоглядної культури молодого покоління українців, яка обумовлюватиме їхні вчинки, дії та міркування щодо суспільства та його майбутнього. Вона визначатиме той якісний

рівень діяльності, на якому здійснюватиметься вдосконалення людьми самих себе та свого оточення. Через засвоєння соціального досвіду, окремих зразків міркувань та поведінки, освоєння способів діяльності особистість долучається до культури суспільства, перетворюючи її на власні переконання, внутрішні якості, які зреалізуються в подальшому в її діяльності. Культура визначає організацію побуту людини, її повсякденну поведінку, стає нормою життєдіяльності, що обумовлює дії та вчинки людини, її внутрішній світ.

Дослідження процесу виховання світоглядної культури молоді потребує дефінітивного аналізу поняття «культура» в загальнолюдському та особистісному значенні, визначення особливостей світоглядної культури особистості та її структури. Проте, незважаючи на неодноразове звертання науковців до світогляду в різних дослідницьких контекстах, донині немає чітко окресленої дефініції поняття «світоглядна культура». Це пояснюється існуванням різних точок зору відносно визначення даного терміну.

Формування особистісних якостей ціннісних орієнтацій сприяє інтелектуальному і творчому розвитку майбутніх педагогів. Цілеспрямоване формування основ професійної культури розглядається сьогодні як один із засобів підвищення ефективності підготовки вчителя початкової ланки освіти з високим рівнем професійно-педагогічної культури, органічним складником якої є світоглядна самореалізація.

Аналіз актуальних досліджень. Аналіз науково-педагогічних джерел доводить актуальність проблеми «світоглядної культури особистості», який зародився ще наприкінці ХХ століття, коли дослідники ставили питання про необхідність дослідження сутності та формування даного поняття. Науковці здійснювали спроби визначення світоглядної культури, з'ясування її структури.

Основоположними для даного дослідження є погляди на світогляд людини як її сутнісну характеристику, викладені у працях Аристотеля, Платона, Протагора, Д. Локка, Д. Берклі, І. Канта, Р. Декарта, Ж.-Ж. Руссо; ідеї Г. Сковороди, П. Юркевича, М. Бердяєва, О. Лосєва, П. Сорокіна, А. Канарського, С. Кримського.

Проблема світоглядної культури як компонента духовної культури особистості знайшла відображення в роботах таких учених, як В. Андрущенко, І. Зязюн, С. Іконнікова, Н. Крилова, Н. Киященко, М. Реріх, Л. Рувінський, О. Рудницька, В. Федотова, Г. Шевченко та ін. У їхніх працях культура почуттів, наприклад, розглядається як ціннісно-сміслова

властивість особистості, завдяки якій проявляється її світосприймання, світовідношення, творча діяльність та соціокультурна поведінка.

Одним із головних аспектів вивчення проблеми формування світогляду і світоглядної культури є її педагогічний аспект. Питання формування світогляду людини розглядалися такими видатними педагогами, як П. Блонський, А. Дістервег, Я. Коменський, А. Макаренко, К. Ушинський та інші. Однак, найбільш цілісною і ґрунтовною педагогічною концепцією формування світоглядної культури особистості є концепція, що створена В. Сухомлинським.

Психологічні аспекти світоглядної культури відображені в роботах Б. Ананьєва, Л. Божович, В. Вілюнаса, Л. Виготського, І. Джидар'ян, Б. Додонова, К. Ізарда, Я. Рейковського, В. Семке, та ін. У цих роботах міститься глибокий аналіз емоційних станів людини, представлені змістові характеристики емоцій і почуттів, розкрито взаємозв'язок емоцій і потреб.

Значний внесок у розробку проблеми формування світогляду особистості в останні роки зробили В. Андрущенко, Н. Буринська, С. Гончаренко, Л. Губернський, І. Зязюн, В. Ільченко, В. Кремень, Л. Кривега, С. Максименко, Н. Ничкало, В. Паламарчук, Г. Тарасенко, М. Ярмаченко та інші.

Особливим є значення у вивченні способів світоглядної самореалізації у сфері образотворчої діяльності майбутніх педагогів, ціннісно-виховний потенціал якої доведено численними педагогічними дослідженнями (М. Корець, Є. Кулик, П. Лузан, В. Мадзігон, О. Мельник, В. Сидоренко, Г. Терещук, В. Тименко та ін.). Проблеми організації образотворчої діяльності студентської молоді вивчені в дослідженнях В. Бойчука, Л. Гуцан, Л. Денисенко, Г. Левченка, Л. Оршанського, Д. Тхоржевського та ін. Утім, її роль у вихованні в них світоглядної культури досліджена науковцями епізодично.

Метою статті є обґрунтування значущості образотворчої діяльності для формування сприятливих умов світоглядного самовираження майбутніх учителів початкової ланки освіти як складової їх професійної компетентності.

Методи дослідження. Для досягнення мети використано комплекс методів наукового дослідження: аналіз наукової літератури, спостереження, що дозволили визначити ступінь актуальності проблеми; аналіз концептуальних положень і висновків, що містяться у філософській, педагогічній та методичній літературі; системний аналіз, порівняльний аналіз, метод класифікації, аналіз навчальних планів та програм навчання образотворчому мистецтву в педагогічних закладах вищої освіти, які дозволили виявити змістові та процесуальні характеристики навчання

студентів образотворчого мистецтва й можливостей світоглядного самовираження студентської молоді. А також застосовувалися методи систематизації, узагальнення, логічного аналізу, аналогії, аналіз особистого досвіду навчання і викладання в закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці ХХ ст. з'явилися публікації, у яких здійснювався аналіз світоглядної культури на рівні явища, описувалися її зовнішні прояви. У низці досліджень було представлено глибокий аналіз сутності, структури, факторів та шляхів формування світоглядної культури.

Так, на думку А. Азархіна, «світоглядна культура виявляється як особливої якості світогляд, відповідно до якого людина здійснює культурний спосіб життя. Тому дослідник визначає внутрішнім критерієм культури особистості такий світогляд, у якому культура позиціонується як життєва цінність» (Анархин, 1986).

У монографії «Світоглядна культура особистості» В. Іванов, Є. Бистрицький, М. Тарасенко та В. Козловський зазначають, що «світоглядна культура характеризує специфічну властивість людини сприймати та перетворювати природну соціальну дійсність у необхідній для себе формі, адекватній соціальному характеру суспільної діяльності. Світоглядна культура, на думку науковців, це – специфічний спосіб духовно-практичного самовизначення суспільної форми життєдіяльності, який відображає безпосередню єдність людини та суспільної форми практики. При цьому ступінь адекватності індивідуальної життєдіяльності її суспільному характеру виступає практичним показником міри свободи людини у сфері суспільного виробництва, утвердженням її здібностей до творчості за законами природи та мірками суспільної культури. Висловлюючи свої погляди про специфіку світоглядної культури, дослідники підкреслюють практичну роль особистості-творця. Формування світоглядної культури вони пов'язують із інтелектуальним освоєнням загальнолюдських знань, розумінням та осмисленням їх для самосвідомості й самовизначення особистості, створення програми поведінки – з духовно-практичною діяльністю особистості» (Бистрицький, 1986). Причому Є. Бистрицький зазначає, що «завдання формування справжньої світоглядної культури полягає в тому, щоб максимально зануритися у значущі питання сьогодення, глибше пізнати їх актуальні особливості. Проте це неможливо без пізнання та свідомого змінювання дійсності» (Бистрицький, 1986).

У праці «Світогляд і життєвий вибір особистості» Н. Соболева здійснила спробу виокремити складові компоненти світоглядної культури. На її думку, «структура світогляду включає комплекс знань про природу, суспільство і людину, метод мислення, який, поєднуючись зі знаннями, формує принципи взаємодії людини зі світом та її пізнанням, світоглядні цінності, світоглядну активність особистості. Ці елементи формуються нерівномірно, у різні періоди життя, і на різних етапах розвитку особистості їх співвідношення змінюються. Світоглядна зрілість досягається поступово через постановку і розв'язання окремих проміжних завдань, фіксується у проміжних результатах, що характеризують рівень розвитку окремих елементів світоглядної культури. Кінцевим і цілісним результатом розвитку світогляду вважається сформованість високої світоглядної культури» (Соболева, 1989).

Світоглядна культура формується внаслідок розвитку світоглядної свідомості суб'єкта, що забезпечує здатність особистості приймати самостійні рішення й відповідати за них, здатність до теоретичного мислення, оволодіння науковими принципами, способами логічного аналізу інформації, здатність та прагнення особистості до самостійних пошуків істини, появу навичок розв'язання суперечностей у своєму внутрішньому світі, світоглядний вибір і діяльність щодо втілення світоглядних ідей і принципів у практику життя.

Тобто, до початку XXI століття в науці утверджується позиція щодо світоглядної культури як способу духовно-практичної життєдіяльності особистості, для якої культура виступає життєвою цінністю. У структурі світоглядної культури науковці виокремлюють чотири основні компоненти: знання, метод чи стиль мислення, світоглядні цінності та активність особистості.

На початку XXI століття дослідники доходять думки, що світоглядна культура є найвищим здобутком особистості, її духовно-практичною основою, інтегральною, фундаментальною, цілісною, універсальною якістю особистості. Наразі актуальною стає проблема формування світоглядної культури молоді від старшого шкільного до студентського віку. Здійснені дослідження уточнюють дефініцію світоглядної культури, виявляють умови її формування в особистості.

Так, О. Шаповал у своєму дослідженні «Формування світоглядної культури старшокласників у процесі засвоєння знань про людину і суспільство» тлумачить світоглядну культуру як «особливим чином впорядковану організацію внутрішнього світу особистості, яка обумовлює способи її орієнтації у природному та соціальному оточенні, тобто як спосіб

внутрішнього впорядкування взаємозв'язків індивідуума та соціуму». Вона доводить, що світоглядна культура «є вищим щаблем світогляду особистості, який регулює всю життєдіяльність людини». Дослідниця визначає такі функції світоглядної культури: освітньо-пізнавальну, визначально-детермінуючу, регулятивно-коректувальну, діагностично-прогностичну, виховну, розвивальну та соціально адаптивну. Вона переконана, що формування світоглядної культури уможлиблює вироблення особистістю об'єктивного ставлення до самої себе та до оточуючого світу, здійснення нею в подальшому світоглядного вибору, орієнтованого на загальнолюдські й національні цінності. Дослідниця переконує, що світоглядна культура формується протягом усього життя людини, але особливо активно – на етапі її особистісного становлення (Шаховал, 2000).

На думку академіка АПН України В. Андрущенко, «світоглядна культура це – духовно-практична основа особистості, її внутрішній стрижень, джерело розуму, почуттів та волі, тобто мислення, переживання й діяльності як активного ставлення людини до дійсності» (Андрущенко, 2002). Як зазначає дослідник у своїй праці «Світоглядна культура сучасного учителя: проблеми формування», «формування світоглядної культури особистості відбувається через вплив різних факторів. Головними серед них виступають: соціально-політичні та економічні умови життєвого простору особистості; основний вид її діяльності; загальнокультурний контекст середовища, побуту, найближчого оточення індивіда. Вплив даних факторів обумовлюється активністю індивіда, його особистісною рефлексією, ставленням до життя, психологічною стійкістю, вольовими якостями, бажанням знати історію власного народу. Зазначені процеси можна вважати опорними категоріями нової світоглядної культури молоді та головним завданням педагогічної освіти на сучасному етапі» (Андрущенко, 2002).

В. Смікал, досліджуючи формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва, тлумачить світоглядну культуру «як інтегральну якість особистості, що характеризує ставлення людини до світу, її світоглядний потенціал та світоглядну поінформованість. Світоглядна культура скріплює окремі шари культури особистості в єдину систему» (Смікал, 2002). У структурі світоглядної культури дослідниця виокремлює комплекс знань про людину та її оточення, метод мислення, світоглядні цінності та світоглядну активність особистості.

На переконання дослідниці, «світоглядна культура людини є основою свідомості особистості, оскільки вона забезпечує духовний зміст світогляду особливої якості, який визначає культурний спосіб існування

особистості та її практичної діяльності, у якій культура посідає місце смисложиттєвої цінності. Звідси очевидною є важливість формування світоглядної культури особистості, оскільки саме вона виступає основою орієнтування особистості в житті, забезпечує евристичність пізнання й розуміння явищ оточуючого світу, творчий рівень освоєння дійсності. На основі світоглядної культури людина визначає важливі для себе критерії оцінювання власного оточення, включаючи внутрішній світ інших людей. Світоглядна культура впливає на більшість психічних процесів, включаючи емоції, волю та установки людини» (Смікал, 2002).

В. Тименко визначає художньо-трудова, образотворчу діяльність «як діяльність, метою якої є створення матеріально-духовних цінностей образотворчими, конструктивними та декоративними засобами» (Тименко, 1992, с. 154). На його думку, художня творчість – це діяльність, мета якої – створення матеріально-духовних цінностей образотворчими, конструктивними та декоративними засобами з урахуванням взаємозв'язку сфер художнього мислення (конструктивної, образотворчої, декоративної) та форм художньої діяльності (побудова, зображення, оформлення) (Тименко, 1992, с. 154). На думку дослідника, художня праця тісно пов'язана з ручною працею, яка дозволяє досягти цілісної системи на зразок: «око-думка-рука» (Тименко, 1992, с. 50), поєднати мотиваційну та операційно-технічну сфери особистості; широко використовувати декор, орнамент, традиційні і нетрадиційні матеріали та способи їх обробки. За позицією В. Тименка, «специфічною особливістю художньої праці є подвійна її природа: результати праці втілюють дві взаємопов'язані функції: утилітарну та художньо-естетичну, тобто поєднують у собі гармонію раціонального та естетичного. Відповідно до даної думки, можна зробити висновок, що художньо-трудова діяльність – це такий вид трудової підготовки, завдяки якому формуються конструкторсько-технологічні та декоративно-прикладні знання, уміння та навички» (Ковальчук, 2017, с. 55).

Науковець визначає такі чинники становлення світоглядної культури особистості: система ціннісних орієнтацій, світоглядних переконань, ідеалів і принципів; ідеали, норми та цінності, що формують суспільну духовно-культурну спадщину; соціально-економічні, соціокультурні, історичні умови життєдіяльності суспільства, що відображаються у світоглядній свідомості й перетворюються в соціальні вимоги до моральності і професійної діяльності фахівця.

Звернемо увагу на специфічні (для інших педагогічних напрямів підготовки) дисципліни аналізованих нами навчальних планів напряму

підготовки 013 Початкова освіта, «які мають хороші можливості для використання виховного потенціалу образотворчої діяльності. Так, нормативною частиною цих навчальних планів передбачене вивчення *Методики навчання мистецтв у початковій школі*, з яких 120 год. відведено на вивчення дисципліни **Образотворче мистецтво з методикою навчання** та *Методики навчання технологій у початковій школі (90 год)*. На нашу думку, під час їх вивчення можна забезпечити формування всіх компонентів світоглядної культури майбутніх учителів початкової ланки освіти. Крім того, варіативна частина навчального плану надає додаткові можливості, які можуть бути використані для підсилення виховного впливу на світоглядну культуру майбутніх учителів початкової ланки освіти» (Ковальчук, 2017, с. 70).

Базові основи світоглядної культури студента закладаються під час його навчання. Сучасні навчальні плани підготовки майбутніх педагогів мають достатні можливості для виховання їх світоглядної культури. Виховний вплив змісту гуманітарних та соціально-економічних дисциплін та дисциплін професійної підготовки на світоглядну культуру майбутніх педагогів є безперечним.

Проте, з нашого погляду, недостатньо реалізованим у педагогічному ЗВО залишається світоглядний потенціал образотворчої діяльності. Реалізувати його під час викладання класичних навчальних дисциплін у педагогічному закладі важко. Тому необхідно знайти для цього час і місце в позааудиторний час. Це стимулює активну творчу позицію студентів; формує в них систему естетичних знань, смаків, уподобань на високохудожніх зразках; врешті гуманізує професійні установки майбутньої взаємодії з дітьми.

Майбутній учитель із чітко вираженою гуманістичною позицією має високий рівень сформованості професійного образу світу. Ми вважаємо, що він час від часу може припускатися поведінки, характерної для інших типів взаємодії, проте переважаючим світоглядним орієнтиром для нього залишаються гуманістичні позиції. Такий студент у своїх діях найчастіше користується принципом рівності різних людей. Він шукає можливості для власного світоглядного самовираження, а також дає право іншим на таку можливість, пошуку власного шляху розвитку, право на помилку. Такий студент усвідомлює «божественність» природи дитини, поважає її місію в цьому світі й дозволяє кожному бути іншим, не таким, як усі.

Безперечна ефективність використання потенціалу образотворчої діяльності «у формуванні знань з національної української побутової

культури, опанування зображувальними та виражальними засобами декоративно-ужиткового мистецтва, залучення до різних видів діяльності (художнє аранжування, образотворча діяльність, художнє конструювання, художньо-побутова діяльність, елементи декоративно-ужиткового мистецтва), долучення до українських звичаїв та традицій, реалізацію поліхудожнього підходу» тощо (Ковальчук, 2017, с. 76).

З метою дослідження ефективності світоглядного самовираження в умовах образотворчої діяльності студенти займалися в клубах за інтересами. Зокрема, у створеному нами клубі декоративно-прикладного спрямування «Шляхами народного мистецтва», студенти самостійно моделювали, виготовляли та оздоблювали вироби в різних художніх техніках та стилях, брали участь у майстер-класах, організовували виставки, ярмарки виробів тощо.

Образотворча діяльність була ефективною на всіх етапах виховання світоглядної культури. Так, у процесі формування когнітивного компоненту світоглядної культури майбутніх педагогів залучення студентів до різних видів художньо-мистецької діяльності дозволяло ефективно передавати знання з національної української побутової культури, опановувати зображувальні та виражальні засоби декоративно-ужиткового мистецтва.

Під час формування мотиваційно-ціннісного компонента світоглядної культури майбутніх педагогів така діяльність забезпечувала засвоєння ними національних цінностей українського народу, які згодом забезпечували духовно-моральне дозрівання студентів у вияві власної світоглядної культури.

Під час майстер-класів робота спрямовувалася на рефлексію створених художніх образів, їх переосмислення й розуміння. Все це засвідчило, що тільки особистість, якій притаманна саморефлексія, здатна до усвідомлення педагогічних реалій, адекватної самодетермінації, саморегуляції та самовираження.

Наведемо приклади образотворчої, мистецької діяльності майбутніх учителів початкової ланки освіти для досягнення окресленого результату.

Аналіз художніх образів передбачав попереднє ознайомлення студентів із виробами визнаних майстрів та митців. Створені ними образи аналізуються за такою схемою:

1. Робота над образом як узагальненням (Зовнішній вигляд виробу. Наявність прототипу. Які типові риси подібних об'єктів використав автор? Як спільні, суттєві риси окремих об'єктів утілені автором в образі? Чи використовував автор для відображення основної ідеї перебільшення, гротеск? Чи є виріб символічним, алегоричним? Що допомогло автору передати сутність явища чи об'єкта?).

2. Виявлення експресивності образу (Чи можна за виглядом виробу дізнатися про емоції автора, його переконання та погляди? Що саме в образі дозволяє побачити оцінку автором об'єкта чи явища?).

3. Констатація самодостатності образу (Яка авторська концепція образу? Які інші інтерпретації можна надати даному образу?).

Такий аналіз художніх образів дозволяє молодій людині усвідомити глибокий задум автора, засоби, якими він користувався для передачі тієї чи іншої ідеї, виділити основні ознаки художнього образу: узагальнення, експресивність та самодостатність. Після аналізу художнього образу можна приступати до виконання власних виробів.

Сутність прийому **«Майстерня мотиваторів»** полягає в підборі метафори, афоризму чи цитати, що містить відображення основних педагогічних цінностей, і вдалому поєднанні її з художнім образом. Образ може бути як метафоричний, абстрактний, так і дослівний. Зазвичай студенти використовують у створенні мотиваторів як готові картинки, фотозображення, так і створені власноруч художні вироби: панно, аплікації, вишивки тощо. Найбільшою популярністю користувалися мотиватори-заклики, мотиватори-міркування й мотиватори-нагадування. Так, образ ляльки-мотанки «Ведучка» став чудовим образом для мотиватора-заклику, який виник на основі опрацювання студентами твору Шалви Амонашвілі «Батьки з хмарочосу» (рис. 1а).

Вироби з цукерок, штучних квітів, насіння, кавових зерен – флористичні композиції та топіарії – спонукали студентів по-новому подивитись на звичайні речі (рис. 1б). Створений студентами мотиватор-нагадування яскраво відображає орієнтацію виконавців на прекрасне, яке можна побачити у будь-якій повсякденній речі.

а)

Рис. 1. Мотиватори, виготовлені під час художньо-трудової діяльності на заняттях клубу «Стежинами народного мистецтва»

Алгоритм створення мотиватору такий:

1) підбір мотивуючого образу, його художня обробка (виготовлення, фотографування чи інше перенесення на площину);

2) складання слогану – основної ідеї мотиватора і розміщення його під мотивуючим образом;

3) складання підпису-уточнення слогану й розміщення його під основним слоганом;

4) оформлення мотиватору на площині (аплікація, панно, малюнок, різьблення, комп'ютерна обробка зображення тощо).

Робота зі створення мотиваторів дозволяє студентам навчитися лаконічно й точно викладати свою думку, розкривати власну педагогічну позицію, «прочитувати» виховний потенціал образу, використовувати створені художні образи для педагогічно-пропагандистської діяльності.

Естетичні занурення за методикою проведення нагадують сугестивні занурення Г. Лозанова. Проте, основним вектором в естетичних зануреннях виступає не знання і надзапам'ятовування, а емоційно-чуттєвий досвід і формування цінностей. Значна увага в організації естетичних занурень надається психологічному настрою та емоційному стану студентів. Роль викладача є надзвичайно важливою й важкою: він повинен створювати доброзичливу, довірливу атмосферу, одночасно наповнену численними чуттєвими зразками прекрасного. З цією метою активно використовується музика, фото- та кіномистецтво, декоративно-прикладне мистецтво тощо. Техніка даного методу полягає в наступному:

- студент створює собі новий імідж – рід занять, професію, інтереси, біографію, обирає епоху свого проживання;

- студент вигадує собі нове ім'я, яке буде відбивати його новий імідж;

- кожної зустрічі студент готує матеріали зі «свого» життя в новому образі (особливості праці, побуту, цінності та захоплення), переосмислюючи їх через «призму краси».

Метод занурення передбачає перевтілення студента на особу, активно задіяну в художньо-трудова діяльність, оточення студента реаліями іншого середовища та ін. Весь вільний час студенти використовують для самостійних індивідуальних або групових занять, виконуючи такі види робіт:

- опанування теоретичних матеріалів з історії художньо-трудова діяльності, мистецтва чи декоративно-прикладного ремесла;
- пошук додаткових джерел інформації (у тому числі і в Інтернеті);
- прослуховування аудіозаписів, перегляд відеозаписів або мистецької періодики;
- отримання консультацій у викладача;
- представлення своїх напрацювань та досягнень, проводячи презентації на загальних зборах гуртка/клубу тощо.

Естетичні занурення проводяться раз на півроку і тривають не менше тижня. Переважно вони є самостійною роботою студентів з періодичними консультаціями та кінцевим звітом. Основною метою даного методу вважаємо набуття навичок емоційно-чуттєвих ставлень до національної спадщини, фольклору, традиційних українських ремесел та мистецтва.

Творчий процес є простором і способом культивування креативних сил особистості з духовно-практичного освоєння і перетворення реальності. Головними моментами освоєння світу виступають адаптація до нього та реальне його перетворення – творчість. «У цій діяльності творча особистість виступає суб'єктом естетичного відношення як чуттєвого механізму культурного самоствердження й одночасно – художнім суб'єктом, який сприймає і конструює предметність власного життєвого світу як художню реальність, свідомо і цілеспрямовано втілюючи своє світопереживання у творах на основі необхідних професійних навичок. Особистість виражає своє ставлення до світу, об'єктивуючи його в сконструйованих за законами певного виду мистецтва образних моделях дійсності. Об'єктивація творчої діяльності знаходить свій вираз у продуктах праці художника, письменника, музиканта, винахідника, конструктора, робітника тощо» (Етика, 2014; Ковальчук, 2017, с. 145). Тому для повноцінного самовираження особистості необхідною є обізнаність із різними творчими техніками перетворення об'єктів оточуючого світу.

Ті способи освоєння образів реальності, які студенти опановують в умовах ЗВО, значною мірою пов'язані зі специфікою їхньої майбутньої професійної діяльності і не передбачають розвиток можливостей майбутніх учителів до самовираження власного світобачення, світорозуміння, світогляду. Тому наголошуємо на необхідності звернення особливої уваги на використання потенціалу образотворчої діяльності студентів у вихованні їхньої світоглядної культури.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, очевидно, що ефективність організації сприятливих педагогічних умов вихованості світоглядної культури студентів педагогічних ЗВО в процесі образотворчої діяльності є якісною платформою для світоглядного самовираження майбутніх учителів початкової ланки освіти. Доведено, що образотворча діяльність із дотриманням визначених педагогічних умов сприяє однозначно позитивним змінам на шляху до формування світогляду й можливостям самовираження студентів педагогічних ЗВО.

Подальший науковий розвиток буде спрямований на дослідження можливостей спеціальної підготовки викладачів ЗВО до керування студентським світоглядним самовираженням засобами образотворчої діяльності задля формування їх впевненої професійної позиції.

ЛІТЕРАТУРА

- Азархин, А. В. (1986). *Эстетические факторы развития мировоззренческой культуры личности* (автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.04). Киев (Azarkhin, A. V. (1986). *Aesthetic factors for the development of the worldview culture of specialness* (PhD thesis abstract). Kyiv).
- Андрущенко, В. П. (2002). Мировоззренческая культура современного учителя: проблемы формирования. *Высшее образование Украины*, 3, 5 (Andrushchenko, V. P. (2002). *Worldview culture of a modern teacher: problems of formation. Higher education in Ukraine*, 3, 5).
- Быстрицкий, Е. К. Иванов, В. П. Иванов, В. П. Тарасенко, Н. Ф. Козловский, В. П. (1986). Мировоззрение личности в свете философской традиции: проблема единства сознания, знания и самосознания (Гл. II). *Мировоззренческая культура личности*, (сс. 89-175). Киев: Наукова думка (Bystritsky, E. K. Ivanov, V. P. Ivanov, V. P. Tarasenko, N. F. Kozlovsky, V. P. (1986). *Worldview of the individual in the light of philosophical tradition: the problem of the unity of consciousness, knowledge and self-awareness* (Chapter II) ... *World outlook culture of the individual*, (pp. 89-175). Kyiv: Naukova Dumka).
- Етика. Естетика* (2014). Київ: Центр учбової літератури (*Ethics. Aesthetics* (2014). Kyiv: Center for Educational Literature).
- Ковальчук, І. А. (2017). *Виховання у студентів педагогічних університетів світоглядної культури засобами художньо-трудової діяльності* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07). Кам'янець-Подільський (Kovalchuk, I. A. (2017). *Education of students of pedagogical universities of worldview culture by means of artistic and labor activity* (PhD thesis). Kamenets-Podolskyi).

- Попович, М. В. (1999). *Напис історії культури України*. Київ: Артєк (Popovych, M. V. (1999). *Essay on the history of Ukrainian culture*. Kyiv: Artek).
- Смікал, В. О. (2002). *Формування світоглядної культури майбутнього вчителя засобами мистецтва* (автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Київ (Smikal, V. O. (2002). *Formation of the worldview culture of the future teacher by means of art* (PhD thesis abstract). Kyiv).
- Соболева, Н. И. (1989). *Мировоззрение и жизненный выбор личности*. Киев: Наукова думка (Soboleva, N. I. (1989). *Worldview and life choice of the individual*. Kyiv).
- Тименко, В. П. (1992). *Формирование положительного отношения к художественному труду у учащихся четырехлетней начальной школы* (дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01) Киев (Timenko, V. P. (1992). *Formation of a positive attitude towards artistic work among students of a four-year elementary school* (PhD thesis). Kyiv).
- Шаповал, О. А. (2000). *Формування світоглядної культури старшокласників у процесі засвоєння знань про людину і суспільство* (автор. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.09). Київ (Shapoval, O. A. (2000). *Formation of worldview culture of high school students in the process of mastering knowledge about man and society* (PhD thesis). Kyiv).

РЕЗЮМЕ

Дорож Ирина, Ковальчук Анатолий, Третяк Наталья. Изобразительная деятельность будущего учителя начального звена образования как сфера мировоззренческой самовыражения.

В статье интегрировано понятие «мировоззренческая культура будущего учителя» как элемент педагогической компетентности учителя, который позволяет осуществлять анализ внешних установок, норм, ценностей. Определены понятия мировоззренческой культуры личности; рассмотрена значимость мировоззренческой культуры как составляющей профессиональной компетентности будущих учителей начального звена образования; определена роль изобразительной деятельности для воспитания мировоззренческой культуры будущих учителей начального звена и их влияние на становление профессиональной подготовки специалистов. На основе анализа научно-педагогической литературы выяснена исключительная роль изобразительной деятельности в духовной жизни личности, становлении и развитии общечеловеческих и профессиональных ценностей.

Ключевые слова: мировоззренческая культура, мировоззренческое самовыражение, профессиональная компетентность, образовательная область «Искусство», учитель начального звена образования, изобразительная деятельность, рефлексия.

SUMMARY

Dorozh Iryna, Kovalchuk Anatoliy, Tretyak Natalia. Art activity of future primary school teachers as a sphere of worldview self-expression.

The ideal image of the teacher is certainly a high-level professional, a humanist, highly-educated, cultural, intelligent person responsible for the future of the country, which depends on his/her wisdom, intellectual, spiritual-moral, artistic-aesthetic, and worldview culture.

The article integrates the concept of "worldview culture of a future teacher" as an element of his/her pedagogical competence, which allows to analyse external attitudes, norms, values through the prism of humanistic worldview and to form on their basis own cultural views, beliefs and behaviour norms that determine professional and pedagogical

ways of the teacher's interaction with other participants in the educational process, the nature of his/her creative professional activity and self-improvement.

The notion of personality's worldview competence is defined; the significance of worldview culture as a component of professional competence of future primary school teachers is considered; the role of certain types of art, in particular fiction and music, for the formation of future primary school teachers' worldview culture and their influence on the formation of professional training of specialists has been identified. Recent research on this problem has been analysed.

The analysis of the scientific and pedagogical literature shows that art is considered to be an effective means of the future teacher's worldview self-expression. The researchers emphasise on the vital role of art in the spiritual life of the personality, and in the formation of his/her universal and professional values. The use of artistic activity potential is effective in the formation of the cognitive component of worldview culture through the mastery of visual and expressive means of fine arts, and involvement in various activities. The reflective-activity component of students' worldview culture is formed through their involvement in collective activities, group discussions of the process and result of artistic activity, through the creation of their own artistic portfolio, through stimulation of students' desire to implement knowledge and skills in practical work with pupils during their teaching practice.

Key words: *worldview culture, worldview self-expression, professional competence, educational branch "Art", primary school teacher, art activity, reflection.*

УДК 378.147

Ольга Ковальчук

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ORCID ID 0000-0003-3100-2538

DOI 10.24139/2312-5993/2021.03/404-413

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ НА УРОКАХ «Я ДОСЛІДЖУЮ СВІТ»

У статті теоретично обґрунтовані особливості формування соціальної компетентності в учнів початкових класів та представлені практичні методи навчання. Застосовувалися такі методи наукових досліджень, як аналіз та синтез, систематизація й узагальнення наукової літератури. У результаті аналізу нами визначено, що соціальна компетентність проявляється навичками соціальної поведінки, готовності до сприймання соціально спрямованих інформаційних повідомлень, відповідальності перед іншими за свої вчинки. Запропоновані найбільш ефективні методи формування соціальної компетентності, а саме: метод «Inquiry Based Learning» заснований на запиті учня, у процесі навчання перед школярем постає питання, проблема, яку він намагається вирішити шляхом знаходження відповіді; етична бесіда, спрямована на формування в учнів умінь і навичок соціально-прийнятної поведінки. Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в застосуванні вчителями хмаро-орієнтованих технологій формування соціальної компетентності учнів молодших класів.

Ключові слова: *соціальна компетентність, учні початкових класів, «Inquiry Based Learning», етична бесіда, ігри.*

Постановка проблеми. Нова українська школа на сучасному етапі становлення початкової ланки освіти серед найбільш актуальних завдань